२देशभेदे ३सूर्यचन्द्रयोः परिवेषे ४हृदयकमलपत्रे ५कोठरोगे च मेदि०। ६गाढे अनेकतीर्थको०। ७वसूद्रे हेम० "अर्थमण्डपमण्डलम्" इति वोपदेवः। ८चक्रे त्रिका०। "मण्डलाकारयादाख्यं मण्डलं स्थानमीरितम्" इत्युक्ते ९धन्विनां स्थानभेदे शब्दर०। "मण्डलं वर्तनो इत्तिः" इत्युक्ते १०सैन्यव्यूहभेदे कामन्द०। अतिमरेश्वाकविवेशेन रचिते ११पदार्थे च तथा मण्डलमण्डलं वर्तनो-भद्रमण्डलमित्यादि। १२बिम्बे त्रि० अमरः स्त्रियां गौरा० ङीष्। वा च १३दूर्वायाम् शब्दा० १४कुक्कुरे पु०मेदि० १५सर्पभेदे पु० विश्वः १६व्याघ्रनखाख्यगन्धद्रव्ये शब्दच०। ततः स्वार्थे क। बिम्बे कुष्ठभेदे आदर्शे च। अतिमण्डलविधानमस्य देवीपु० यथा

"चतुर्हस्तं समारभ्य यावद्धस्तशतं भवेत्। मण्डलं तत्र कर्त्तव्यमत ऊर्ध्वं न कारयेत्। विमलं विस्तरं२ भद्रं३ विमानं४ शुभदं५ शिवम्६। वर्द्धमानञ्च७ दैवञ्च८ सतालं९ कामदायकम्। दण्डं१० खलिकाख्यञ्च१२ हिदयमिति मण्डलम्। सितादिहरितान्तानि रागाः कार्याः सुशोभनाः। माणिक्यविद्रुमराजाश्च मञ्जना अभिमन्त्रिताः। सितसर्षप धूपाढ्यं रजः कृत्वा तु पातयेत्। अस्त्रमीशं न्यसेन्मन्त्री समन्त्रं पदं च वा। समोत्थानं शुभं कृत्वा लोमवेणोपवेष्टितम्। चन्दनागुरुकर्पूरकोद्धूपाधिवासितम्। भूभागं सुमितं सिद्धं पूर्वपश्चिमदोत्तरम्। दाम्यं क्षत्रियमृत्साद्यैः स्वर्णैर्वाक्षपत्रजैः। पद्मपत्राष्टकं मध्ये द्विगुणं त्रिगुणञ्च वा। द्वाराणि समस्तमाणि वर्त्तिकाकेसरोल्बणम्। पद्मं तथावयेषानि क्षत्रिकान्युत्पलानि च। मध्यावलम्बकस्तु रजःपातं समाचरेत्। मध्यमानामिकाङ्गुष्ठैरपरिष्टाद् यथेप्सया। स्वधोमुखाङ्गुलिं कृत्वा पातयेत्तु विचक्षणः। समा रेखा तु कर्त्तव्याऽविच्छिन्ना पुष्टिवर्जिता। अङ्गुष्ठपर्वपैपुल्या समा कार्या विजानता। संवक्रं विषमं स्थूलं विच्छिन्नं जरराहतम्। पर्यन्तमपितं सुखमाविशेन्न कदाचन। संवक्रे कलहं विद्याद्जरेखे तु विग्रहम्। कनिष्ठाने भवेद्व्याधिर्नित्यं पीड़ा विमिश्रिते। दुन्दुभेर्भयमाप्नोति अनुपश्चात्र संशयः। अयायाद्यार्थहानिः स्यात् विच्छिन्ने मरणं ध्रुवम्। वियोगात्तु भवेत्तस्य दृष्टव्यसुतस्य वा। अविदित्वा विलेदयस्तु मण्डलन्तु यथेप्सया। सर्वदोषानवाप्नोति ये दोषाः पूर्वभाषितः"। भोजनमण्डलं यथा "वातधानाः पिशाचाश्च असुरा राक्षसास्तथा। घ्नन्ति केवलमन्नस्य मण्डलस्य विवर्जनात्। आदित्यावसवो रुद्रा ब्रह्मा चैव पितामहः। मण्डलान्युपजीवन्ति तस्मात् कुर्वन्ति मण्डलम्। अतःकोणं द्विजाग्र्यस्य त्रिकोणं क्षत्रियस्य तु। द्विकोणमति वैश्यस्य शूद्रस्य वर्त्तुलं सदा" वह्नि पु०। भोजनशब्दे आह्निकत० वाक्यं द्रष्टव्यम्। व्यूहभेदस्तथा कामन्दकीये उक्तं यथा "मण्डलोऽर्धकृतो भोगो दण्डश्चेति मनीषिभिः। कथिताः प्रकृतिव्यूहा भेदास्तेषां प्रकीर्त्तिताः। वलतं व्यूह मतिमान् वाहे स्थाने प्रकल्पयेत्। तिर्यग्वृत्तिश्च दण्डः स्याद्भोगः स्याद् वृत्तिरेव च। प्रदरो दण्डकोऽवस्थापो मे तद्विपर्ययः। प्रतिष्ठः सुप्रतिष्ठश्च श्येनौ विजय० वज्रजयौ। विशालविजयः सूची व्यूहाश्चैव भुजस्तः। सुकाण्डो मकरश्चैव दण्डभेदाः सुदुर्जयाः। अतिक्रान्तः प्रतिक्रान्तः सर्वाभ्यां चैकपक्षतः। अतिक्रान्तश्च पक्षाभ्यां ततोऽन्यस्तु विपर्ययः। व्यूहाश्चतुःपक्षो द्विव्यूहो दण्ड ऊर्ध्वगः। द्विगुणाल्पान्तिक्रान्तपक्षोऽन्योऽस्य विपर्ययः। द्विषट्दण्ड इत्येवं श्रेणी कथयतः क्रमात्। गोमूत्रिकाऽर्द्धचन्द्रारी मण्डलो मकरस्तथा। भोगभेदाः समाख्यातास्तथा परिपतन्तकः। दण्डपक्षो युगोरस्कः मण्डलस्तिपर्ययः। मकरो मकरीर्धश्च श्येनः कुञ्जरराजिभिः। मण्डलव्यूहभेदौ च वर्त्तनो भद्रदुर्जयौ। गजानीको द्वितीयस्तु प्रथमः वर्त्तनोऽपरः। अर्द्धचन्द्रश्च उद्धारो वज्रभेदास्त्वसंहताः। तथा कुक्कुटपक्षी च वाजपादी च गोधिका। त्रिपतःपक्षसैन्यानां श्रेया आकारभेदतः। इति व्यूहाः समाख्याता व्यूहभेदप्रयोक्तृभिः। एते सप्तदश प्रोक्ता दण्डव्यूहाश्च पञ्चधा। तथा व्यूहदयश्चैव मण्डलस्य प्रयोक्तृभिः। असंहतास्तु भद्रव्यूहा भोगव्यूहाश्च पञ्चधा। व्यूहा एते प्रयोज्याः स्युर्युद्धकाले उपस्थिते।" भिन्नमण्डले तत्र शब्दमाला।

मण्डलनृत्य न० मण्डलाकारेण नृत्यम्। चक्राकारेण परि-

मण्डलपत्रिका स्त्री मण्डलाकारं पत्रमस्याः। रक्तपुनर्नवायाम् राजनि०।

मण्डलपुच्छक पु० कीटभेदे सुश्रुतः कीटशब्दे द्रष्टव्यम्।

मण्डलब्राह्मण न० शत०ब्रा०१०अध्याये पठिते "यदेतन्मण्डलं तपतीत्यादिके" ब्राह्मणे मण्डलाध्यायोऽस्यत।